Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
факультет соціології
кафедра методології та методів соціологічних досліджень

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ВИКОРИСТАННЯ ФАКТОРІАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЗНАЧУЩОСТІ ХАРАКТЕРИСТИК СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ (ЗА АДАПТОВАНИМ ІНДЕКСОМ СТАТУСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УОРНЕРА)»

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Освітня програма: «Соціологія»

Освітній ступінь: бакалавр

Кваліфікація: бакалавр з соціології

Авторка:

Якубова Ангеліна Вікторівна,

студентка 4 курсу

Науковий керівник:

Ковальська Єлєна Валеріївна,

кандидат соціологічних наук, асистент

Бакалаврська робота допущена до захисту рішенням кафедри методології та методів соціологічних досліджень

Протокол № 14 від «10» червня 2022 р.

Зав. кафедри _____ доцент Микола СИДОРОВ
підпис

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ І. МЕТОД ФАКТОРІАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ В СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 6
1.1 Використання методу факторіального дизайну в сучасних соціологічних дослідженнях 6
1.2 Методологічні засади методу факторіального дизайну 9
1.3 Адекватні розміри вибірки респондентів 15
Висновки Розділу І. 19
РОЗДІЛ ІІ. АДАПТОВАНИЙ ІНДЕКС СТАТУСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УОРНЕРА 21
2.1 Методологічні засади Індексу статусної характеристики У. Уорнера 21
2.2 Адаптований індекс статусної характеристики У. Уорнера 27
Висновки розділу ІІ. 36
РОЗДІЛ ІІІ. ФАКТОРИ ТА РІВНІ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ 37
Висновки розділу ІІІ. 41
ВИСНОВКИ 42
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ 44

ВСТУП

Актуальність. Соціальний статус особи є чи не ключовою характеристикою низки соціальних студій. Розвинуті суспільства характеризуються значним структуруванням та складними зв'язками, що пов'язують соціальні групи як на горизонтальному рівні, так і у вертикальних зв'язках (влади і підпорядкування).

Отже, визначення певних соціальних груп, визначення критеріїв віднесення до тих чи інших груп, а, отже, і висновки стосовно соціальної структури у суспільстві залишається незмінно актуальною науковою проблемою. Вона має чималий прикладний потенціал, адже визначення соціального статусу певної особи то є лише мала частина великої роботи з унормування складної системи соціальних ролей, прав і обов'язків, які громадяни країни відіграють і реалізують відповідно до свого соціального становища.

Зрозуміло, що не завжди визначення соціального статусу особи є самоочевидним, як у випадку коронованої особи чи безхатченка. Ще більше проблем виникає при проведенні глобальних досліджень, де полями наукового пошуку стають не лише розвинені країні, а й країни, що розвиваються чи, скажімо, країни з архаїчними соціальними системами.

Універсальним критерієм визначення соціального статусу традиційно є соціальне благополуччя особи: рівень прибутку, рухоме і нерухоме майно, якість і стиль життя, які, як правило успадковуються. Втім, традиційні критерії соціального розшарування стають чимдалі менш очевидними мірою змінюваності світу та смаків еліт. Скажімо, відвідуючи будинок М. Цукерберга, складно «на око» визначити його соціальне становище. Отже, йдеться про адекватні системи оцінювання соціального становища, спроможні тестувати соціальну динаміку суспільств, максимально усуваючи похибки, спричинені особистісними факторами.

Існують загальноприйняті характеристики, за якими визначають соціальний статус особи, однак соціально-політичні та соціально-економічні умови доповнюють або змінюють ці фактори ідентифікації соціального статусу. Водночас запропоновані і широко застосовуються моделі, які дозволяють здійснювати такі процедури з високим рівнем ефективності. Так Індекс соціальної характеристики У. Уорнера має найширший пізнавальний потенціал.

Одним із підходів до вивчення соціального статусу стають багатовимірні методи збору та аналізу даних, які все ширше використовуються соціологами. Серед останніх метод факторіального дизайну є одним з найбільш перспективних, оскільки не потребує специфічного збору даних і може здійснюватися шляхом анкетування, зокрема й електронного. Можливості сучасних комунікаційних мереж відривають величезний простір застосуванню методики для вирішення найрізноманітніших дослідницьких завдань. Зрештою ідеться лише про відповідне «налаштування» цього інструменту відповідно до мети, завдань роботи та національної специфіки дослідницького поля. Не становлять винятку і актуальні дослідження змінюваної соціальної структури українського суспільства.

Дослідницьке питання: визначити значущість факторів, що впливають на суб'єктивну оцінку соціального статусу особи.

Об'єкт: метод факторіального дизайну

Предмет: використання методу факторіального дизайну для оцінки значущості характеристик суб'єктивної оцінки соціального статусу особи

Мета: дослідити значущість характеристик суб'єктивної оцінки соціального статусу особи із використанням факторіального дизайну.

Завдання.

1) Визначити пізнавальну спроможність методу факторіального дизайну для оцінки значущості характеристик суб’єктивної оцінки соціального статусу особи

2) з’ясувати, які саме фактори впливають на суб’єктивну оцінку соціального статусу особи.

3) запропонувати інструментарій для оцінки значущості характеристик суб’єктивної оцінки соціального статусу особи методом факторіального дизайну

РОЗДІЛ І. МЕТОД ФАКТОРІАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ В СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1.1 Використання методу факторіального дизайну в сучасних соціологічних дослідженнях

Одним із найрозповсюдженіших інструментів збору соціологічних даних для соціологів є формалізовані анкетні опитування. Багатовимірні методи аналізу такі, як факторний та регресійний аналіз, є невід'ємною частиною соціологічного дослідження. Соціологічний експеримент також є достатньо популярною методикою, однак його використання у масових опитуваннях суттєво ускладнює процес.

Названу проблему можна в певних випадках вирішити шляхом застосування факторіального (експериментального) дизайну, як методу аналізу даних [Сидоров, 2015 (a)]. Адже цей багатовимірний метод дослідження походить від маркетингового методу — конджойнт аналізу, але має суттєву перевагу – він не вимагає специфічних методології та методу збору даних і може застосовуватись у масових опитуваннях. Метод факторіального дизайну (далі – ФД) дозволяє суттєво зменшити, порівняно з конджойнт аналізом, кількість експериментальних ситуацій у кожній анкеті завдяки специфічному формуванню наборів віньєток для респондентів та збільшити мінливість значень факторів у експериментальних ситуаціях, що приводить до зменшення рівня невідповідей та більшої схильності респондентів до співпраці. [Сидоров, 2015 (b)] Додатковими перевагами методу є широкі можливості застосування при високій надійності результатів, а також відносна економічність, обумовлена використанням цифрових носіїв.

Своїм методологічним описом метод факторіального дизайну (далі - ФД) завдячує німецьким вченим Катрін Аузпунг та Томасу Хінцу. В праці

«Експерименти в факторних опитуваннях» (англ. «Factorial Survey Experiments», 2015 р.) ними було розглянуто, як його можна ефективно застосовувати в соціологічних дослідженнях. В Україні даний метод аналізу даних у своїх роботах апробували і широко використовують А.П. Горбачик та М.В. Сидоров [Горбачик, Локтєва, 2015; Сидоров, 2015(a); Сидоров, Середа, Мраморнова, 2015; Сидоров, 2015 (b)]. Тож, можна зробити висновок, що даний метод є достатньо новим, що відкриває широкі можливості для його подальшого апробування, верифікації, удосконалення, корегування, поглиблення тощо.

Метод збору соціологічних даних називається факторним дослідженням. Він призначений для глибшого розуміння принципів суджень респондентів. Основним елементом факторного дослідження є багатовимірний факторіальний або експериментальний дизайн. Учасники опитування оцінюють стимули, тобто описи гіпотетичних ситуацій або об'єктів (віньєтки). У межах цих віньєток рівні характеристик (розмірів) систематично варіюються. Ще одним важливим аспектом методу ФД є випадкове призначення віньєток респондентам. Методи ФД дозволяють знайти як розповсюджені соціальні принципи суджень, так і відмінності підгруп [Auspung, Kinz, 2015].

Факторіальні дослідження проводились з різними вибірками. При цьому слід відзначити, що можливість інтегрувати експериментальну установку в звичайну анкету дозволяє потенційно залучати конкретні цільові групи, такі як: соціальні працівники, лікарі, судді чи інші фахівці, яких не часто залучають для лабораторних експериментів.

Важливо уточнити, що не всі дослідження, які використовують віньєтки (що описують гіпотетичні ситуації), є факторним дослідженням. Віньєтки іноді використовуються без будь-яких експериментальних варіацій, аби стимулювати уяву респондентів щодо конкретного типу

ситуації, стандартизованої для всіх респондентів [див., наприклад, Finch, 1987].

Іншим відомим використанням віньєток в опитуванні, яке не слід плутати з факторіальним дизайном, є підхід прив'язки віньєтки. За цього підходу респондентам пропонуються гіпотетичні описи, які допомагають стандартизувати їхню суб'єктивну оцінку власних ситуацій. Типова віньєтка для прив'язки описує стандартизовану третю особу з певними характеристиками. Після оцінки стану третьої особи респондентам пропонується оцінити власні ситуації. Така віньєтка надає базову систему для порівняння суб'єктивних оцінок респондентів.

Описаний підхід особливо корисний для стандартизації різних оцінок у різних культурних середовищах, у яких часто існують різноманітні орієнтири для оцінки. На відміну від факторних досліджень, прив'язування віньєток та інші форми сценарних підходів не покладаються на факторіальний дизайн. Тому ми звертаємося до методу ФД, коли віньєтки експериментально змінюються, щоб розрізняти методи.

Висновки до підрозділу. Перевагами методу факторіального дизайну є те, що він дозволяє суттєво зменшити кількість експериментальних ситуацій у кожній анкеті завдяки специфічному формуванню наборів віньєток для респондентів та збільшити мінливість значень факторів у експериментальних ситуаціях. Також вчені відзначають має широкі можливості застосування при високій надійності результатів. При цьому використання цифрових носіїв вказує на відносну економічність даного методу.

Факторіальний дизайн, як метод аналізу даних, є достатньо новим, що відкриває широкі можливості для його подальшого апробування, верифікації, удосконалення, корегування, поглиблення тощо. Його засновниками вважаються німецькі соціологи Катрін Аузпунг та Томас

Хінц. В Україні даний метод аналізу даних у своїх роботах апробували і широко використовують А.П. Горбачик та М.В. Сидоров.

1.2 Методологічні засади методу факторіального дизайну

З огляду на викладене вище варто визначити, що таке віньєтки. Дослідники надають респондентам короткі описи (віньєтки), в яких окремі атрибути (розміри) експериментально варіюються за рівнем. В експериментальній літературі розміри вимірів називають факторами. [Auspung, Kinz, 2015].

Іншим важливим терміном є віньєтковий всесвіт (англ. «vignette universe», «vignette universe» або «full factorial»), який складається з усіх можливих комбінацій рівнів вимірів [Auspung, Kinz, 2015]. Розмір віньєткового всесвіту (Nu) розраховується як декартів добуток кількості рівнів усіх вимірів. Наприклад, якщо є три виміри з двома рівнями, два виміри з трьома рівнями і один вимір з п’ятьма рівнями, Всесвіт охоплює $Nu = 2 \times 2 \times 2 \times 3 \times 3 \times 5 = 23 \times 32 \times 51 = 360$ віньєток. Дизайн такого багатофакторного експерименту просто скорочено як дизайн 233251, при цьому повнорозмірні числа вказують на кількість рівнів, які беруть виміри, а експонента — кількість вимірів, які беруть ці рівні.

Зрозуміло, що розмір Всесвіту збільшується експоненціально зі збільшенням кількості вимірів і рівнів. В результаті Всесвіт віньєток часто включає більше віньєток, ніж можна представити одному з респондентів, хоча деякі дослідження можливі з повним факторіальним дизайном (наприклад, 23 повний факторіал включає лише вісім віньєток). Тому зазвичай потрібно використовувати зразки віньєток. Однак із вибіркою деякі бажані риси Всесвіту втрачаються.

Важливо розуміти, що у Всесвіті всі виміри та взаємодії між вимірами не корелюють один з одним. Суто з технічного погляду всі

фактори та взаємодії повністю «ортогональні» один до одного. Результатом створення зразка віньєток є те, що більше не існують усі можливі комбінації рівнів розмірів, і це викликає кореляції між розмірами. Крім того, ймовірна перевибірка деяких рівнів призводить до незбалансованої кількості рівнів окремих вимірів (у Всесвіті всі рівні вимірів зустрічаються з однаковою частотою), що означає меншу дисперсію з точки зору розмірів. Наявність таких проблем означає те, що вірогідність експерименту втрачена. Наприклад, вплив експериментальних факторів (розмірів) більше не можна повністю розділити. Крім того, через втрату дисперсії можна оцінити вплив окремих розмірів лише з порівняно меншою точністю.

Таким чином, приступаючи до розробки факторного дослідження, дослідники повинні розпочати з рішення, які змінні розміри (dimensions) та рівні використовувати. Основна мета дослідження, як завжди, полягає в емпіричній перевірці соціальних теорій [Auspung, Kinz, 2015].

У сучасних застосуваннях кількість вимірів коливається від 3 [Berk & Rossi, 1977] до 26 [Shlay, 1986]. З одного боку, надмірна кількість вимірів може перевантажити респондентів і експеримент втратить ефективність. З іншого боку, коли кожному респонденту представлено лише обмежену кількість вимірів і кілька віньєток, респонденти змушені неодноразово оцінювати надто подібні віньєтки, що зазвичай призводить до нудьги, втомлюваності та втрати цікавості, внаслідок чого результативність дослідження також знижується, а крім того віньєтки можуть упустити важливу інформацію, необхідну для достовірних суджень [Auspurg, Hinz, & Liebig, 2009; Sauer et al., 2011]. Намагаючись мінімізувати негативні наслідки таких чинників, Аузпунг та Хінц зазначають, що найдоречніше орієнтуватися на складність середнього рівня приблизно в сім (плюс-мінус два) виміри.

Загальнопоширеною є рекомендація обмежити кількість вимірів не більше, ніж приблизно сімома (плюс-мінус два) змінних вимірів. Такий орієнтир особливо застосовний при роботі з респондентами старшого віку та з респондентами, які мають не високий освітній ценз.

Дослідники, які вирішили використовувати факторіальний дизайн, мають пам'ятати, що він вимагає надзвичайної ретельності і детальності. При детальному плануванні експериментального проекту дослідники мають спочатку визначити параметри, які вони хочуть оцінити. Використовуючи лише частину всіх можливих віньєток, оптимальний дизайн можна побудувати, лише якщо знати всі параметри, які дослідник сподівається ідентифікувати, включаючи всі можливі взаємодії між змінними віньєтками, іншими змінними віньєтками і навіть змінними-респондентами. Моделі, оцінені цим методом, здебільшого адитивні в тому сенсі, що очікується, що спостережуваний результат буде залежати від лінійної комбінації окремих вимірів (та їх взаємодії; тобто моделі є лінійними за параметрами). Крім того, можна припустити деякі випадкові варіації в судженнях, які відображають будь-який невиміряний вплив на зміну результату. Ця випадкова варіація може випливати з ідіосинкратичних принципів суджень, яких дотримуються деякі (але не всі) респонденти, респонденти роблять помилки у своїх судженнях або респонденти висувають додаткові припущення щодо випадків віньєтки, які не були намічені дослідником.

$$Y_{ij} = \beta_0 + \beta_1 X_{ij1} + \cdots + \beta_p X_{ijp} + \cdots + \gamma_1 Z_{j1} + \cdots + \gamma_q Z_{jq} + \varepsilon_{ij},$$

де i=1,…, n_d; j=1,…, n_r. (1)

На цьому етапі важливо переконатися, що всі змінні, необхідні для перевірки гіпотез дослідження, враховані. При цьому передусім ідеться про такі ситуації: Чи варто очікувати будь-яких умов взаємодії, особливо тих, що знаходяться між розмірами віньєтки? Чи потрібно включати будь-які квадратичні терміни для моделювання нелінійних зв'язків між

вимірами та кінцевою змінною? Чи існують якісь міжрівневі взаємодії між розмірами віньєтки та характеристиками респондентів, які слід враховувати?

Розробляючи методику дослідження слід визначити, скільки віньєток і різних колод використовувати, зокрема, скільки віньєток оцінить кожен респондент. Оскільки збір даних коштує дорого, кожного респондента зазвичай просять оцінити більше однієї віньєтки. Однак існує кілька компромісів між кількістю випадків, які використовуються для різних частин проекту (див. рис. 1).

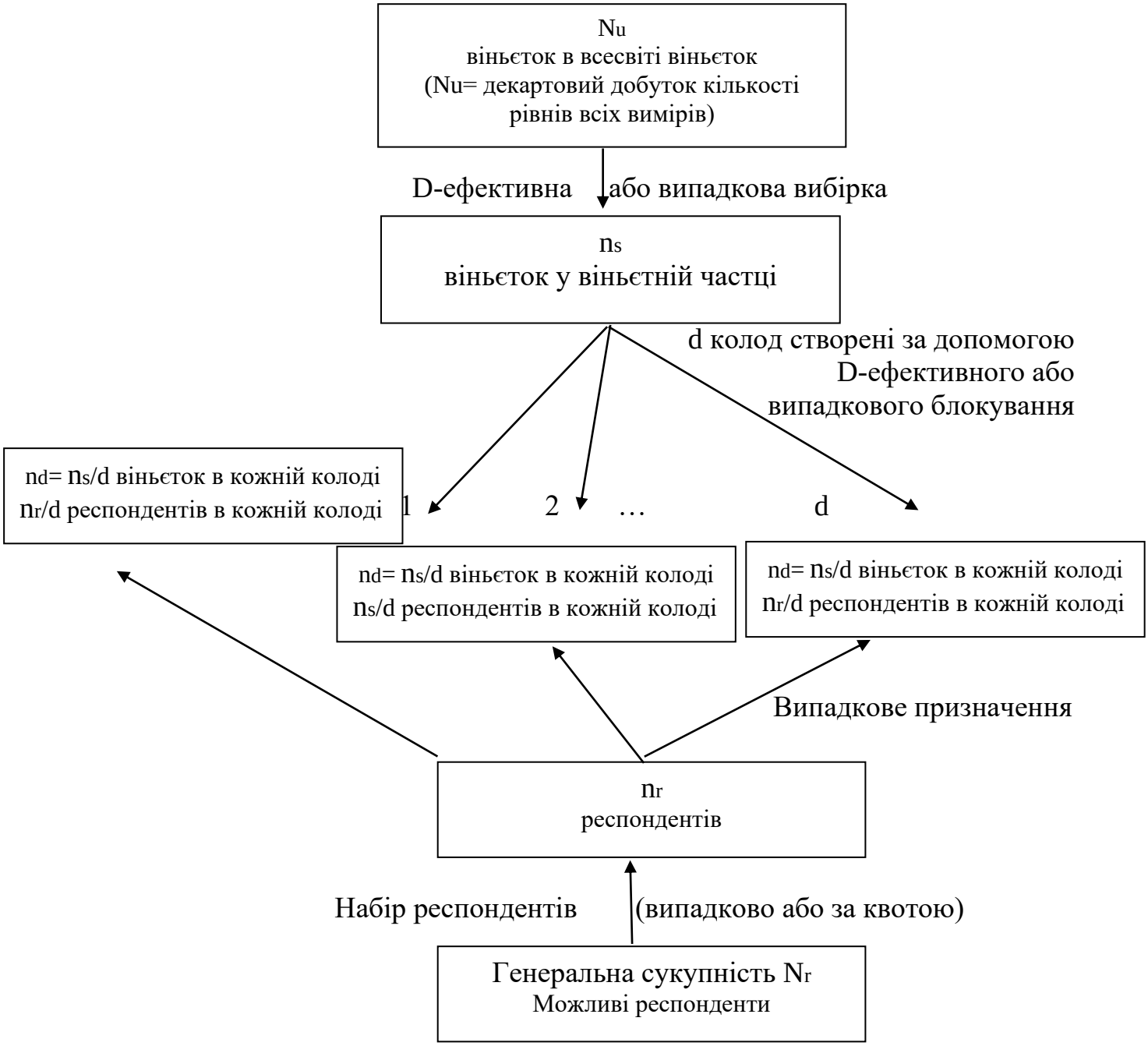

Рис. 1 Вибірка для віньєток, колод та респондентів

Джерело: складено автором на основі [Auspung, Kinz, 2015]

Описаний досвід проведених досліджень дає підстави для певних методичних висновкі. По-перше, ідеться про прямий зв'язок між кількістю віньєток та імовірністю знаходження високої роздільної здатності. Чим

більша кількість відібраних він’єток (або ж вищих значень *ns*), тим більша імовірність віднайдення фракції з високою D-ефективною та високою проектною роздільною здатністю. По-друге, за збільшення вибірки кількість колод (*d*), з огляду на фіксованість чисельності віньєток на одну колоду *(nd)*, чисельність респондентів, що припадають на колоду, зменшується. Відбувається це внаслідок того, що чисельність респондентів (*nr)* є фіксованою [Auspung, Kinz, 2015]..

Таким чином, основним завданням дослідника в описаній ситуації є забезпечення певного балансу між названими параметрами, що дозволить досягти цілі дослідження.

Вузловим моментом визначення кількості використовуваних віньєток є необхідність врахування D—ефективності. Її можна досягнути, використовуючи великі фракції (автори методу радять почати зі 100—200 віньєток, аби лабораторно з’ясувати межі ефективності). При цьому на респондента припадає не більше 10 віньєток, виключаючи в такий спосіб небезпеку втомлюваності чи призвичаювання. Надзвичайно важливо, що при такому підході на колоду має припадати певна множина віньєток, і своєю чергою кожна колода має оцінюватися принаймні п’ятьма респондентами. Зрозуміло, що таким чином неоднорідність вибірки респондентів зростає, збільшується і кількість респондентів, які залучені до опрацювання однієї віньєтки.

Не менш важливим критерієм є час, що закладається на процес опитування. Застосування методик на практиці засвідчило, що пересічно на оцінку окремих віньєток респонденти витрачають 30—60 секунд. Це, однак, не означає, що попередня перевірка орієнтовного часу для конкретної ФД є недоречною.

1.3 Адекватні розміри вибірки респондентів

Адекватність вибірки обумовлюється змінюваністю респондентів — чим більша змінюваність, тим більше респондентів знадобиться; ефектів інтересу — для виявлення міжрівневих взаємодій чи підгрупового аналізу знадобиться більша кількість респондентів; кількістю респондентів та бажаним результатом.

Аби підвищити статистичну потужність оцінок *L2 та L1*, варто збільшувати кількість суджень та, відповідно, чисельність респондентів. Так, при гетерогенній вибірці варто використовувати значну кількість респондентів з огляду на те, що відмінності в принципах суджень у респондентів негативно впливають на спроможність виявляти вплив змінних *L1* (віньєтки). В тих випадках, коли Вас, власне, і цікавить оцінка ефектів змінних респондентів та міжрівневих взаємодій, рекомендовано збільшувати чисельність респондентів і зменшувати кількість віньєток з розрахунку на одного респондента. Недоліком цього методу є його відносна затратність, як фінансова, так і часова.

Оцінки статистичної потужності досягаються за допомогою спеціальних формул, рекомендованих як у відповідній літературі, так і програмних продуктах для багаторівневого аналізу. Розрахунки, крім решти факторів, повинні враховувати можливу (одиничну) відсутність відповіді та *будь-який передбачуваний аналіз підгруп, який вимагає відбору великої загальної кількості випадків.*

Дослідники для отримання максимально відповідних, статистично ефективних та інформативних даних названим методом виокремлюють такі складові, що мають бути обов’язково враховані [Auspung, Kinz, 2015].:

1. ***Когнітивні обмеження респондентів.*** Маючи не більше семи (плюс-мінус два) вимірів і 10 віньєток на респондента, різні вікові та освітні групи, як вважається, здатні виконувати складні завдання оцінювання та виробляти високі рівні узгодженості відповідей без ознак когнітивного перевантаження чи ефекту втоми.

2. ***Фракціоновані, D-ефективні зразки віньєтки*** з високою роздільною здатністю є рекомендованими для застосування. Тільки ці зразки гарантують, що можна ідентифікувати всі ефекти, що цікавлять, що, своєю чергою, є передумовою всіх причинно-наслідкових інтерпретацій. Більше того, ці вибірки дозволяють максимізувати статистичну ефективність (тобто можна досягти того ж рівня статистичної потужності з меншою кількістю оцінок або респондентів порівняно з менш ефективними проектами). Крім того, респонденти мають бути поінформовані про тип експериментального проекту, який використовується.

3. ***Забезпечення випадкового розподілу*** віньєток і колод респондентам. Інакше не виконується головна особливість плану експерименту, тобто рандомізація. Усі віньєтки мають оцінити кілька респондентів. Оскільки неоднорідність вибірки респондентів збільшується, кількість респондентів на одну віньєтку/колоду має зростати, щоб запобігти проблемному змішуванню змінних віньєтки зі змінними респондентів.

4. ***Запобігання появи багатьох неправдоподібних віньєток***. Такі віньєтки погіршують експериментальний реалізм, викликають використання евристики і, таким чином, призводять до штучних результатів. При побудові експериментального проекту слід враховувати виключення нелогічних і неправдоподібних випадків. Якщо ці випадки усунути пізніше, деякі бажані характеристики D-ефективних вибірок, такі як ортогональність розмірів, спотворюються.

5. ***Використання стандартних шкал відповідей***. Від шкали величин, таких, як методи відповідності чисел, слід відмовитися на користь більш стандартизованих шкал відповідей, принаймні в опитуваннях, що проводяться самостійно, щоб отримати високоякісні дані та низький рівень невідповіді одиниці. Для додатків щодо поведінкових намірів, у яких реальні життєві ситуації передбачають вибір між водночас наявними варіантами, можна розглянути можливість використання завдань відповіді та теоретичної мотивації (теорії випадкової корисності) з експериментів за вибором.

6. ***Врахування ієрархічної структури даних***, і водночас — утримання від двоетапних методів аналізу даних. У разі кількох оцінок на одного респондента порушується припущення про незалежні спостереження. Тим не менш, кластерно-надійні стандартні помилки (згруповані для окремих респондентів) або багаторівневий аналіз дають змогу правильно оцінити стандартні помилки та рівні значущості. Двокрокові підходи, які виконують потім використання результатів цих індивідуальних регресій у подальшому аналізі, мають недоліки з огляду на неточні і нестабільні результати і, отже, мають низьку статистичну потужність.

7. ***Орієнтація на внутрішню валідність причинно-наслідкового механізму.*** Внутрішня валідність необхідна для того, щоб експерименти були інформативними. Крім того, у дослідженнях, що перевіряють теорію, валідність конструкції має бути пріоритетною перед зовнішньою. Тут головна рекомендація полягає в тому, щоб дотримуватись методологічних рекомендацій щодо встановлення ПС та обмежити порівняння різних методів і вибірок подібністю коефіцієнтів нахилу. Для моделей нелінійної регресії рівність слід перевіряти лише до константи пропорційності.

Висновки до підрозділу. Дослідники надають респондентам короткі описи (віньєтки), в яких окремі атрибути (розміри)

експериментально варіюються за рівнем. В експериментальній літературі розміри вимірів називають факторами. Іншим важливим терміном є віньєтковий всесвіт (англ. «*vignette universe», «vignette universe» або «full factorial»*), який складається з усіх можливих комбінацій рівнів вимірів.

Для тих, хто вирішив використовувати факторіальний дизайн, варто пам’ятати: до його розробки варто підійти надзвичайно ретельно і детально.

Висновки Розділу І. Своїм методологічним опрацюванням метод факторіального дизайну завдячує німецьким вченим Катрін Аузпунг та Томас Хінц. В праці «Експерименти в факторних опитуваннях» (англ. «Factorial Survey Experiments», 2015 р.) ними було продемонстровано, як його можна ефективно застосовувати в соціологічних дослідженнях. В Україні даний метод аналізу даних у своїх роботах апробували і широко використовують А.П. Горбачик та М.В. Сидоров.

Метод збору соціальних даних називається факторним дослідженням. Він призначений для глибшого розуміння принципів суджень респондентів. Основним елементом факторного дослідження є багатовимірний факторіальний або експериментальний дизайн. Учасники опитування оцінюють стимули, тобто описи гіпотетичних ситуацій або об'єктів (віньєтки). У межах цих віньєток рівні характеристик (розмірів) систематично варіюються. Ще одним важливим аспектом методу факторіального дизайну є випадкове призначення віньєток респондентам. Такі методи дозволяють знайти як розповсюджені соціальні принципи суджень, так і відмінності підгруп.

Дослідники для отримання максимально відповідних, статистично ефективних та інформативних даних названим методом виокремлюють такі складові, що мають бути обов'язково враховані:

1. Когнітивні обмеження респондентів.

2. Фракціоновані, D-ефективні зразки віньєтки з високою роздільною здатністю є рекомендованими для застосування.

3. Забезпечення випадкового розподілу віньєток і колод респондентам.

4. Запобігання появи багатьох неправдоподібних віньєток.

5. Використання стандартних шкал відповідей.

6. Врахування ієрархічної структури даних.

7. Орієнтація на внутрішню валідність причинно-наслідкового механізму.

РОЗДІЛ ІІ. АДАПТОВАНИЙ ІНДЕКС СТАТУСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УОРНЕРА

2.1 Методологічні засади Індексу статусної характеристики У. Уорнера

Соціальний статус людини визначається чи означується суспільством по-різному. Свій соціальний статус можна здобути власними досягненнями: цей феномен відомий як досягнутий статус. Як альтернатива - свою позицію в соціальній ієрархії можна успадкувати; це відомо як приписаний статус. Приписаний статус також можна визначити як статус, який успадковується індивідом при народженні, як-от: стать, раса та соціально-економічне походження, зрештою – в архаїчних суспільствах - належність до певного стану, прошарку, касти тощо .

З огляду на тенденції сучасного світу соціологи розробили і запропонували низку методів вимірювання соціального статусу. Серед них індекс статусної характеристики Уорнера має найширший пізнавальний потенціал, оскільки не тільки враховує широкий діапазон характеристик, зокрема показник характеристики нерухомості респондента, але й розраховується за допомогою формули, що враховує індивідуальну вагу кожного компонента [Ковальська, 2017].

Відправною точкою його опрацювання стали висновки видатного американського соціолога Уільяма Уорнера, сформульовані ним у фундаментальній праці «Соціальний клас в Америці: посібник з процедури вимірювання соціального статусу» (1957 р.). Передусім ідеться про запропоновану дослідником типологізацію соціальних класів: вищий-вищий, нижчий вищий, вищий середній, нижчий середній, вищий нижчий, нижчий-нижчий. Якщо розглядати більш детально класову схему:

1. Вищий-вищий клас – до цієї когорти належать бізнесмени вищої ланки і так звані професіонали. Вони складають «вершки» суспільства і мешкають в елітарних житлових масивах.

2. Нижчий вищий клас – за рівнем прибутків і матеріального добробуту практично не поступається згаданій вище когорті, однак не належить до згаданих груп зайнятості.

3. Вищий середній клас – складають власники і професіонали з нижчим рівнем прибутків та матеріальних статків, порівняно з двома попередніми групами, втім, це не заважає їм брати активну участь у громадському житті і мешкати в упорядкованих районах.

4. Нижчий середній клас складається зі службовців нижчої ланки та кваліфікованих робітників.

5. До вищого нижчого класу віднесено працівників нижчої кваліфікації, зайнятих на місцевих промислових підприємствах, що дозволяє їхнім родинам жити у відносному достатку.

6. Нижчий-нижчий клас складають представники так званого «соціального дна»: мешканці міських нетрів, підвалів, клоак та непридатних для людського життя місцин, де соціалізація відбувається за законами, протилежними тим, що поширені у «пристойному товаристві». Представники цієї групи відчувають (та власне це відчуття їм нав’язує суспільство) комплекс неповноцінності через бідність, яку неможливо подолати.

На основі пропозицій У. Уорнера згодом було вироблено доволі чіткий алгоритм визначення соціального статусу особи. Він отримав назву «оцінка приналежності» або ЕР (Evaluated Participation). Цей індекс, як вимірювання соціального класу, ґрунтується на двох положеннях: (1) що економічні та інші фактори престижу є дуже важливими і тісно пов’язані з соціальним класом, і (2) що ці соціально-економічні фактори повинні бути

переведені на поведінку соціального класу, прийнятну для членів будь-якого даного соціальний рівень спільноти [Newma, Josef, 1966] .

Даний індекс являє собою метод предметного дослідження класової приналежності через застосування таких елементів:

1. Шкала відповідності угодам (Rating by Matched Agreements): а) передбачає визначення думки групи інформаторів відповідно до груп/класів, визнаних у суспільстві; б) визначення класового статусу реальної особи в рамках досліджуваного суспільства.

2. Шкала за символічним розташуванням (Rating by Symbolic Placement). При цьому підході індивідуум отримує класову позицію за символічними оцінками інформаторів, які спираються на: а) структурно-родинні, соціальні чи групові маркери; б) регіональну чи зональну приналежність; в) особливі характеристики, зокрема фрази, які містять зневажливі чи, навпаки, глорифікаційні оцінки.

3. Шкала за статусною репутацією (Rating by Status Reputation) – визначає статус відповідно до доброчесної/чи ні особистої репутації індивідуума, як її розуміють інформатори. При цьому інформатори виходять з образу привабливості діяльності, наявності привабливих рис, які відображають класову належність.

4. Шкала порівняння (Rating by Comparison) – індивіди ранжуються відповідно до суджень інформаторів, які за своїм класовим статусом є вищими, рівними або нижчими відносно певної особи, статус якої вже визначено.

5. Шкала простого віднесення до класу (Rating by Simple Assignment to a Class) – класова приналежність визначається самоідентифікацією інформатора.

6. Шкала інституційної приналежності (Rating by Institutional Membership) – передбачає, що класове становище визначається

інформатором з огляду на приналежність особи до певних соціальних груп, церков, організацій, асоціацій тощо.

Доопрацювання методики У. Уорнера з огляду на нераціональність використання оцінки приналежності у масштабних соціологічних дослідженнях, що передбачають великі людські, фінансові та часові витрати, привело до вироблення мультикритеріального індексу статусної характеристики.

Відповідно до нього вимірювання соціального статусу відбувається за допомогою чотирьох соціоекономічних факторів, у визначеній послідовності: рід занять, джерело доходу, стан помешкання, район проживання. Кожен з показників має свою вагу, залежно від ступеня важливості певного критерію у визначенні соціального статусу індивіда.

Отже, Індекс статусної характеристики Уорнера (ISC) обчислюють за формулою: ISC = (показник "рід занять") 4 + (показник "джерело доходу") 3 + (показник "стан помешкання") 3 + (показник "район проживання") 2. (1) Для ранжирування результатів обрахувань В. Уорнер пропонує числову систему класифікації (див. ***Табл. 2.1***).

Таблиця 2.1

Класифікація запропонована В. Уорнером.

Клас	**Проміжок показника**
Вищий-вищий	12-17
Нижчий вищий	18-24
Вищий середній	25-37
Нижчий середній	38-50
Вищий нижчий	51-62
Нижчий-нижчий	63-84

Джерело: складена автором на основі [Warner, 1948]

Валідність індексу статусної характеристики Уорнера. Розглянемо приклади застосування методу на прикладі дослідження міста Джонесвіль, здійсненого О. Дунканом та Г. Фаутсом. Нульовий порядок коефіцієнтів кореляції між усіма ланками оцінки приналежності ранжується від 0.78 до 0.91, а в індексі статусної характеристики Уорнера досягає 0.97.

Беручи до уваги, що такий високий рівень навряд чи може збільшитися, варто намагатися спростити індекс статусної характеристики Уорнера. Згадані дослідники досягнули цього шляхом зважування окремих показників індексу статусної характеристики Уорнера порівняно із значенням відповідних їм у оцінці приналежності, викладені у рівнянні множинної регресії. Показники спрощувалися доти, доки не було досягнуто оптимального співвідношення між простотою та прогностичною силою. В результаті з'явився індекс, до якого належали: рід занять, джерело доходу, тип будинку, район проживання. Рівень множинної кореляції цих показників та оцінки приналежності сягали 0.972.

Слід зауважити, що спрощення методу шляхом відмови від характеристики джерела прибутків чи району проживання, зберігає високий рівень кореляції – відповідно 0.964 та 0.966, що питомо не поступається обрахуванням, що ґрунтуються на чотирьох елементах. Привертає увагу також та обставина, що характеристика роду занять, взята окремо, дає коефіцієнт кореляції нульового порядку з оцінкою приналежності на рівні 0.91. Отже, з наукового погляду саме його використання потенційно надає більш точні дані. Крім того, якщо постає завдання підвищити рівень коефіцієнта (скажімо, до 0.95), це цілком можна зробити для отримання кросс-культурного дослідження.

Таким чином, провідне місце при обрахуванні чотирифакторного індексу Уорнера належить факторам «рід занять» та «джерело доходу».

Критерій «джерела доходу», власне, став універсальним у дослідженнях американського суспільства, що знайшло широке відображення у соціологічній літературі [Pfautz, Duncan, 1950]. Вагоме застосування знайшли також показники роду заніть, що мало залежали від регіону чи розміру досліджуваних спільнот. Що ж до показників «район проживання» та «стан помешкання», подальші дослідження засвідчили їхню залежність від місцевих умов, що негативно впливало на результати крос-культурних досліджень.

Зокрема, О. Дункан та Г. Фаутс [Pfautz, Duncan, 1950] відзначили, що запропонований У. Уорнером критерій «району проживання та стану помешкання» може бути раціонально скорегований урахуванням показника вартості оренди чи орендних еквівалентів. Відповідно до їхніх досліджень, рівень кореляції між індексом (на основі роду занять, джерела доходу та орендної ціни) вираховується на рівні 0.95. Тож при дослідженні великих соціальних груп згадані два показники можуть бути універсалізовані. Це, однак, не скасовує того факту, що при здійсненні масштабних досліджень всі вони мають бути локалізованими експертами відповідно до місцевих умов.

Загалом методика У. Уорнера відкрила свого часу широкі можливості для здійснення масштабних досліджень і стратифікації як локальних, так і національних соціальних спільнот. Прикладні дослідження з’ясували, що показник престижності роду заніть поєднаний із характеристиками ренти, району проживання та стану помешкання, виявився прийнятною заміною більш витратного репутаційного підходу, адже їхні визначення на локальному (регіональному, місцевому) рівні та в масовому суспільстві доволі суттєво відрізняються. Зрозуміло, що визначення класової належності обумовлюється не лише фінансовими питаннями, а й мірою соціального престижу.

Отже, пізнавальний і дослідницький потенціал Індексу статусної характеристики У. Уорнера як для локальних, так і масових досліджень залишається незмінно високим, хоча і потребує певної адаптації відповідно до меті і завдань дослідження.

Висновки до підрозділу. З поміж низки методів вивчення соціального статусу індекс Уорнера відрізняє потужний евристичний потенціал. Він обумовлюється тим, що даний метод враховує вагу кожного компонента, а не лише певні характеристики соціального статусу, тобто є синтетичним за своєю суттю. Внаслідок цієї його спроможності він відкриває широкі можливості застосування.

Пропозиції У. Уорнера було покладено в основу опрацьованого алгоритму визначення соціального статусу особи, відомого в науковій літературі як «оцінка приналежності» або EP (Evaluated Participation).

Результати його наукової апробації засвідчили високу валідність індексу на рівні 0.97 кореляції між факторами. Саме цим аспектом пояснюється популярність методики У. Уорнера для масштабних соціальних досліджень не лише в США, а й решті країн світу з метою науково обґрунтованої соціальної стратифікації на національному та локальному рівнях.

2.2 Адаптований індекс статусної характеристики У. Уорнера

Українська соціологиня Єлєна Ковальська адаптувала індекс У. Уорнера до умов сучасного емпіричного дослідження в Україні на прикладі м. Києва.

Дослідниця слушно відзначає орієнтованість Індексу статусної характеристики на аналіз локальних спільнот (що, зокрема відображається такими характеристиками, як «район проживання», «тип помешкання»). Водночас залучення до класифікації показників "рід занять" та "джерело

доходу", спроможне надати йому універсальності і вивести на національний вимір. При цьому важливо вчасно провести локалізацію характеристик район проживання" та "тип помешкання".

Варте уваги, що, здійснюючи свої дослідження в 1930-1940-х рр. в американській глинці, У. Уорнер запровадив критерії "район проживання" та "тип помешкання", що, зрозуміло, мали виразну, суто американську специфіку. Розуміючи вразливість універсалізації запропонованих критеріїв, він наголошував, що дві з чотирьох критеріїв Індексу потребують уточнень/локалізації шляхом відповідних консультацій з експертами з продажу нерухомості [Warner, Meeker, Eells, 1949].

Враховуючи настанови автора методу, Є. Ковальська врахувала думку київського експерта-аналітика з 15-річним досвідом роботи – О. Соколовської. Саме за допомогою експертки була опрацьована шкала престижності помешкання зрозгорнутою характеристикою кожної з позицій. Синтетичний підхід, за якого враховувалися типи забудови та характеристики будинків, розташування на місцевості, район, належність до відповідних житлових комплексів тощо, дозволив створити алгоритм ранжування. Крім того експерт наполягав на застосуванні документу «Класифікація житлових багатоквартирних будинків Києва. Проекти будинків" (К., 2004 р. [domik.ua]), розробленого аналітиками порталу нерухомості domik.ua, як основи фахового визначення типу будинку.

З урахуванням думки експерта Є. Ковальська запропонувала наступні критерії оцінювання престижності помешкання:

1. Територіальне розташування (адміністративний район, частина адміністративного району, вулиця, віддаленість від центру міста).

2. Наявність інфраструктури (віддаленість станцій метрополітену, транспортні розв'язки).

3. Тип помешкання (час забудови, у випадку новобудов – їх клас, стан ремонту, площа помешкання, наявність централізованого

водопостачання та каналізації, відносини володіння (комунальна власність, гуртожиток, приватне майно тощо).

Крім того методику Індексу статусної характеристики відповідно до сучасних українських реалій було скореговано шляхом опитування експертів з проблематики дослідження соціальної стратифікації українського суспільства. Для підвищення потенціалу методу метод експертного опитування був застосований також для визначення змістовної валідності [Нікітіна, 2009] індексу статусної характеристики У. Уорнера під час процедури валідизації індексу.

Наукова новація Є. Ковальської полягала в тому, що експертне опитування здійснювалося методом глибинного інтерв'ю за розробленим гайдом у два етапи: 1) за початковим гайдом експертами виступали фахівці зі стратифікації українського суспільства; 2) після цього запитання гайду були змінені, відповідно до висновків першої хвилі інтерв'ю, при цьому експерти обирались методом "снігової кулі" за вказівкою експертів першої хвилі. Кожен наступний експерт мав порадити експертів з даної проблеми. Вибірка набиралась доти, поки не були залучені всі запропоновані кандидатури експертів, і потенційні не охоплені вибіркою претенденти не вичерпалися.

Узагальнивши результати експертного опитування було запропонована концептуальна схема адаптованого індексу статусної характеристики Уорнера [Ковальська, 2019(b)]:

1. Характеристика "рід заняття".

2. Характеристика "рівень доходу".

3. Характеристика "район проживання":

А) географічне розташування;

Б) наявність інфраструктури;

В) тип будинку.

4. Характеристика "Тип помешкання":

А) кількість м^2 на одну проживаючу особу;

Б) рік останнього ремонтування приміщення;

В) наявність речей довготривалого вжитку;

Г) наявність санітарних вузлів.

Варто окремо зупинитися на таких характеристиках адаптованого індексу статусної характеристики, як рід заняття та рівень доходу.

Рівень доходу. Розвинені країни, в яких було запропоновано та опрацьовано метод ФД, характеризуються розвиненою соціальною структурою і тяглістю традицій визначення соціальної належності на основі рівня доходу індивіда чи то наявного майна. Використання західних стандартів у перехідному українському суспільстві не завжди доречне. З огляду на національну специфіку було сформовано критерії визначення соціальної належності на основі заробітної плати (прив'язаної до обмінного курсу) та купівельної спроможності із використанням екстраполяції Світового банку. [Ковальська, 2019(а)] Важливо, що адаптація індексу статусної характеристики Уорнера відповідно до українських реалій створила міцний ґрунт не лише для стратифікації українського суспільства за рівнем прибутку, а й надало інструменти для компаративного аналізу структури доходів населення в Україні та США, а зрештою — і в решті країн світу.

Рід заняття. Класичне трактування Уорнера передбачає існування верхнього-вищого класу (представленого суспільною елітою, в руках якої концентруються багатство, контроль над корпораціями та політичними інститутами), нижнього-вищого класу (корпоративна еліта та акціонери), верхнього середнього (до якого дослідник відносив високоосвічених найманих професіоналів), нижнього середнього класу (представленого управлінцями середнього рівня та професіоналами), робітничого класу (до цього кластеру Уорнер відносив некваліфікованих робітників і обслугу) та

нижнього класу (сюди відносилися представники найпростіших професій та безробітні). [Ковальська, 2019(а)]

Тож, і цей критерій в українських умовах вимагав певної адаптації. Результати проведеної роботи представлені далі (див. табл. 2).

Таблиця 2.2

Адаптація схеми стратифікації В. Уорнера відповідно до реалій України

Клас	**Дохід ($ на місяць на члена сім'ї)**	**Рід зайнятості**
Верхній-вищий	понад 1 259 000	Представники економічних еліт, депутати, вищі державні службовці, керівники і власники
Нижній-вищий	12 500 —1 258 999	Депутати, державні службовці вищих рангів, керівники, власники і професіонали вищого рівня, топ-менеджери
Верхній-середній	950 — 12 499	Керівники, власники і професіонали
Нижній-середній	580 — 949	Керівники, власники, професіонали, спеціалісти і службовці
Верхній-нижчий	115 — 579	Спеціалісти і службовці, працівники сфер торгівлі та послуг, кваліфіковані та малокваліфіковані працівники
Нижній-нижчий	до 114	Найпростіші професії та безробітні

Джерело. Єлєна Ковальська, Адаптація Індексу статусної характеристики Уорнера

Район проживання та стан помешкання. Наявність та стан нерухомого майна в розвинених країнах традиційно виступав мірилом успішності та соціального статусу особи. Наявність у власності родини

маєтностей у певних районах столиць чи осередків скупчення еліти засвідчувало приналежність до «вершків» суспільства. Розробляючи свою методику Уорнер, запропонував розглядати названий критерій через локалізацію для кожного окремого населеного пункту [Warner, Meeker, Eells, 1949].

На відміну від попередньо згаданих універсальних категорій, категорія *район проживання та стан помешкання* виявляють значні відмінності на локальному рівні. Зрозуміло, що наповнення категорії для мешканців, скажімо, селищ міського типу (СМТ) та столиці будуть суттєво відмінними.

Завдячуючи запропонованим Є. Ковальською принципам адаптації вдалося зробити універсальними три характеристики: рівень заняття, рівень доходу та стан помешкання. [Ковальська, 2019(а)] Визначальними критеріями адаптаційного підходу стали такі:

1. Географічне розташування (адміністративний район, частина адміністративного району, вулиця, віддаленість від меж міста).
2. Наявність інфраструктури (відстань до станцій метрополітену, транспортна інфраструктура).
3. Тип будинку (вік будівлі, у разі новобудови—класність забудови).
4. Стан помешкання (якісні показники ремонту, метраж помешкання, наявність централізованого водопостачання і каналізації, відносини володіння — комунальне житло, гуртожитки тощо).

На основі адаптації дослідницької методики було побудовано формулу для розрахунку Адаптовного ІСХ Ворнера [Ковальська, 2019(а)]:

Адаптований ІСХ Уорнера = ЗП “*рід занять*” × 2,9 + ЗП “*рівень доходу*” × 2,5 + ЗП “*район проживання*” × 1,2 + ЗП “*стан помешкання*” ×1

З метою уможливлення застосування індексу та наступної інтерпретації його значень були запроваджені правила переходу від

числових значень до відповідних статусних категорій. В основу їх було покладено підхід формування наративного профілю [Teddlie, Tashakkori, 2009].

Застосувавши цей інструмент, Є. Ковальска опрацювала бальну шкалу для визначення адаптованого індексу статусної характеристики В. Уорнера, адаптовану до українських реалій (див. табл. 3 та табл. 4).

Таблиця 2.3

Бали, що відповідають показникам рівня доходів і роду зайнятості

Клас	**Дохід ($ на місяць на члена сім'ї) і рід зайнятості**	**Бали**
Верхній-вищий	понад 1 259 000	1
	представники економічних еліт; законодавці, вищі державні службовці, керівники і власники	–
Нижній-вищий	12500 — 1258999	2
	законодавці, вищі державні службовці, керівники, власники і професіонали вищого рівня	1
Верхній-середній	950 — 12 499	3
	керівники, власники і професіонали	1
Нижній-середній	580 — 949	4
	керівники, власники, професіонали, спеціалісти і службовці	1,2,3
Верхній-нижчий	115 — 579	5,6
	спеціалісти і службовці, працівники сфери торгівлі та сфери послуг, кваліфіковані і малокваліфіковані працівники	2, 3, 4,5,6
Нижній-нижчий	до 114	7
	Найпростіші професії та безробітні	7

Джерело. Єлєна Ковальська, Адаптація Індексу статусної характеристики Уорнера

Таблиця 2.4

Бали, що відповідають ідеальним профільним характеристикам показників району проживання і стану помешкання

Клас	**Район проживання і стан помешкання**	**Бали**
Верхній-вищий	проживають у дуже престижному районі	1,0
	мають не менш як: 90 м2 на людину, 2 санвузли, 9 предметів тривалого користування і ремонт не пізніше 2010	1,0

	року	
	проживають у престижному або дуже престижному районі	1,2
Нижній-вищий	мають не менш як 40 м^2 на людину, 2 і більше санвузлів, 9 і більше предметів тривалого користування і ремонт не пізніше 2010 року	1,0–1,38
Верхній-середній	проживають у престижному або дуже престижному районі або в районі із престижем, вищим за середній	1,0–3,0
	мають від 20 м^2 до 89 м^2 на людину, не менш як 1 санвузол, від 4 предметів тривалого користування і ремонт не пізніше 2000 року	1,38–2,5
Нижній-середній	проживають у престижному або дуже престижному районі, районі з престижем, вищим за середній, або середнім рівнем престижу	1,0–4,0
	мають від 20 м^2 до 89 м^2 на людину, не менш як 1 санвузол, від 4 предметів тривалого користування і ремонт не пізніше 2000 року	1,38–2,5
	проживають в районі з престижем, вищим за середній, середнім і нижчим за середній рівнем престижу	3,0–5,0
Верхній-нижчий	мають від 7 м^2 до 39 м^2 на людину, 1 санвузол, від 4 до 8 предметів тривалого користування і ремонт від 1990 року і раніше	2,75–4,13
	проживають в районі із середнім, нижчим за середній, низьким і дуже низьким рівнем престижу	4,0 і більше
Нижній-нижчий	мають до 7 м^2 на людину, до 1 санвузла, до 8 предметів тривалого користування і ремонт не пізніше 1999 року	4,13 і більше

Джерело. Єлєна Ковальська, Адаптація Індексу статусної характеристики Уорнера

Запропонований підхід дозволяє стратифікувати соціальну структуру сучасної України з високим рівнем вірогідності, уникаючи необ'єктивних оціночних суджень. Значення адаптованого індексу соціальної характеристики В. Уорнера в межах 7,6-10,1 відповідає категорії верхнього-вищого класу. 10,1-13,0 відповідно – нижньому-верхньому класу. 13,0-15,5 – верхньому-середньому класу; 15,5-25,2 – нижньому-середньому; 25,2-46,7 – верхньому-нижчому. Показники в межах 46,7—53,2 властиві нижньому-нижчому.

Висновки до підрозділу. Українська соціологиня Єлена Ковальська адаптувала індекс У. Уорнера до умов сучасного емпіричного дослідження в Україні на прикладі м. Києва. Узагальнивши результати

експертного опитування було запропонована концептуальна схема адаптованого індексу статусної характеристики Уорнера:

1. Характеристика "рід заняття".
2. Характеристика "рівень доходу".
3. Характеристика "район проживання".
4. Характеристика "Тип помешкання".

Запропонований підхід дозволяє стратифікувати соціальну структуру сучасної України з високим рівнем вірогідності, уникаючи необ’єктивних оціночних суджень.

Висновки розділу ІІ. Соціальний статус людини визначається чи означується супільством по-різному. Свій соціальний статус можна здобути власними досягненнями: цей феномен відомий як досягнутий статус. Як альтернатива - свою позицію в соціальній ієрархії можна успадкувати; це відомо як приписаний статус.

З огляду на тенденції сучасного світу соціологи розробили і запропонували низку методів вимірювання соціального статусу. Серед них індекс статусної характеристики В. Уорнера. Відправною точкою його опрацювання стали висновки видатного американського соціолога Уільяма Уорнера, сформульовані ним у фундаментальній праці «Соціальний клас в Америці: посібник з процедури вимірювання соціального статусу» (1957 р.). Передусім ідеться про запропоновану дослідником типологізацію соціальних класів: вищий-вищий, нижчий вищий, вищий середній, нижчий середній, вищий нижчий, нижчий-нижчий.

Його неймовірний науковий потенціал обумовлюється тим, що даний метод враховує вагу кожного компонента, а не лише певні характеристики соціального статусу, тобто є синтетичним за своєю суттю. Внаслідок цієї його спроможності він відкриває широкі можливості застосування.

Українська соціологиня Є. Ковальска адаптувала індекс соціальної характеристики У. Уорнера до умов сучасного емпіричного дослідження в Україні на прикладі м. Києва. Також була запропонована концептуальна схема. Запропонований підхід дозволяє стратифікувати соціальну структуру сучасної України з високим рівнем вірогідності, уникаючи необ’єктивних оціночних суджень.

РОЗДІЛ ІІІ. ФАКТОРИ ТА РІВНІ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ

У даній роботі ми намагались створити універсальний інструмент для дослідження значущості характеристик суб'єктивного соціального статусу на основі Адаптованого індексу статусної характеристики Уорнера для подальшого використання факторіального дизайну, як методу аналізу соціальних даних. Для цього варто виокремити фактори та їх рівні.

Як відзначалося вище, основними категоріями класичного індексу статусної характеристики У. Уорнера є чотири характеристики: рід заняття, джерело доходу, район проживання та стан помешкання. В адаптованому під українське суспільство варіанті методики використовують такі характеристики: рід заняття, рівень доходу, район проживання та стан помешкання. Ці характеристики пропонуємо взяти за основу.

У таблиці №5 запропоновані фактори та їх рівні для вивчення соціального статусу.

Таблиця 3.1

Фактори та рівні соціального статусу

Фактори (кількість рівнів)	**Рівні**	**Субрівні**
Рід заняття (9)	Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	-
	Професіонали	
	Спеціалісти	
	Технічні службовці	
	Працівники сфери торгівлі та послуг	
	Кваліфіковані працівники сільського і лісового господарств, рибо-розведення і рибальства	
	Кваліфіковані працівники з інструментом	
	Працівники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування,	

	складання устаткування і машин	
	Найпростіші професії	
Рівень доходу (6)	від 1 259 000 і більше дол. США на місяць на людину в сім'ї	-
	від 12500 до 1258999 дол. США на місяць на людину в сім'ї	
	від 950 до 12 499 дол. США на місяць на людину в сім'ї	
	від 580 до 949 дол. США на місяць на людину в сім'ї	
	від 115 до 579 дол. США на місяць на людину в сім'ї	
	до 114 дол. США на місяць на людину в сім'ї	
Район проживання (2)	Район проживання	Дуже престижний
		Престижний
		Вище за середній
		Середній
		Нижче за середній
		Дуже низький рівень престижу (нетрі)
	Тип будинку	"Дореволюційний період" — до 1917 року будівництва
		"Сталінський період" — 20–50-ті роки XX століття
		Панельні будинки до 1991 року будівництва
		Цегляні будинки до 1991 року будівництва
		Новобудови — від 1991 року (клас економ)
		Новобудови — від 1991 року (клас бізнес)
		Новобудови — від 1991 року (клас преміум)
		Приватні будинки

		Гуртожитки
		Тимчасові помешкання (бараки, казарми тощо)
Стан помешкання (4)	Кількість м^2 на одного мешканця	90 і більше
		40-89
		20-39
		7-19
		До 7
	Рік останнього ремонту	2010 рік і пізніше
		2000 – 2009 рік
		1990 – 1999 рік
		До 1990 року
	Предмети тривалого користування	9 і більше
		Від 4 до 8
		Від 0 до 3
	Кількість санвузлів	Від 2 і більше
		1
		0

Продовження таблиці 5 Фактори та рівні соціального статусу

Отже, визначивши фактори та їх рівні, можемо переходити до конструювання інструменту. В нашому випадку віньєтка фіксує гіпотетичні обставини, тобто респонденту пропонуємо теоретичну сконструйовану картинку та дізнаємось оцінку потрапляння в певну ситуацію.

Також можемо вже розрахувати кількість віньєток. Для цього використовуємо формулу, що була згадана у першому розділі роботи.

Отже, кількість віньєток = 9 ● 6 ● 2 ● 4 = 432

Приклади запитань-віньєток наведені далі (див. приклад №1 та 2).

Приклад №1.

Уявіть жителя м. Києва, що

проживає у доволі престижному районі (Шевченківському), має площу помешкання від 20 м^2 до 89 м^2 на людину, 1 санвузол, від 4 предметів тривалого користування. Його оселя відремонтована не

пізніше 2000 року і виглядає гарною і затишною. Ця особа займає керівну посаду, а дохід на члена сім'ї перебуває в діапазоні від 950 до 12499 $ дол. США на місяць.

Розташуйте цю людину в уявному діапазоні від «вищого-вищого класу» до «нижчого-нижнього».

Приклад №2.

Уявіть жителя м. Києва,

який працює стоматологом і проживає зі своєю родиною з 3-х осіб у власній квартирі в Печерському районі. У Вас є 8 предметів тривалого користування (ТВ, холодильник, побутова техніка, комп'ютер, технічні прилади тощо). Загалом площа квартири становить 120 м^2 *(40* м^2 *на одну особу). Востаннє вона відремонтована у 2016 році у палацевому стилі .*

Розташуйте цю людину в уявному діапазоні від «вищого-вищого класу» до «нижчого-нижнього».

Приклад №3.

Уявіть жителя м. Буча,

який працює вчителем у школі і проживає зі своєю родиною з 4-х осіб у власному будинку на центральній вулиці престижного району. У Вас є 10 предметів тривалого користування (ТВ, холодильник, побутова техніка, комп'ютер, технічні прилади тощо). Загалом площа квартири становить 150 м^2 *(37,5* м^2 *на члена родини), де останній раз ремонт був проведений у 2008 році.*

Розташуйте цю людину в уявному діапазоні від «вищого-вищого класу» до «нижчого-нижнього».

Приклад №4.

Уявіть жителя м. Києва, який

проживає у нижче за середній рівень престижності районі (Деснянському, Троєщина), має площу помешкання 60 м^2, 1 санвузол, від 4 предметів тривалого користування і ремонт 2020 року. Ця особа займає керівну посаду, а дохід на члена сім'ї перебуває в діапазоні від 950 до 12499 $ дол. США на місяць.

Розташуйте цю людину в уявному діапазоні від «вищого-вищого класу» до «нижчого-нижнього».

Висновки розділу ІІІ.

Розроблені фактори та їх рівні готові для подальшого використання при дослідженні соціального статусу особи. Факторіальний дизайн, як метод аналізу соціальних даних, дозволить з великою мірою вірогідності скласти соціальний портрет української столиці та протестувати можливості методу на практиці.

ВИСНОВКИ

Соціальний статус особи є похідною від загального рівня розвитку суспільства і водночас унаочнює чинні тенденції та перспективи. Розвинуті суспільства характеризуються значним структуруванням та складними зв'язками, що пов'язують соціальні групи як на горизонтальному рівні, так і у вертикальних зв'язках (влади і підпорядкування).

Діагностика тенденцій соціального розшарування, пошук придатних для цього інструментів та інтерпретація отриманих даних залишаються актуальною науковою проблемою. В умовах глобалізації, з одного боку, та інснування низки перехідних і архаїчних держав-соціумів, з іншого, створення методик, які б були однаково дієвими в різних контекстах, перетворюється на загальносвітовий і національний виклик.

Серед низки запропонованих наукових підходів варто згадати метод факторіального дизайну. Його методологічні засади закладені німецькими вченимими Катрін Аузпунг та Томасом Хінцем. В праці «Експерименти в факторних опитуваннях» (англ. «Factorial Survey Experiments», 2015 р.) ними було продемонстровано, як його можна ефективно застосовувати в соціологічних дослідженнях. В Україні даний метод аналізу даних у своїх роботах апробували і широко використовують А. Горбачик та М. Сидоров.

Метод збору соціальних даних (факторне дослідження) розроблений для глибшого розуміння принципів суджень респондентів. Основним елементом факторного дослідження є багатовимірний факторіальний або експериментальний дизайн. Учасники опитування оцінюють стимули, тобто описи гіпотетичних ситуацій або об'єктів (віньєтки). У межах цих віньєток рівні характеристик (розмірів) систематично варіюються. Важливим аспектом методу факторіального

дизайну є випадкове призначення віньєток респондентам, що дозволяє знайти як розповсюджені соціальні принципи суджень, так і відмінності підгруп.

З огляду на тенденції сучасного світу соціологи розробили і запропонували низку методів вимірювання соціального статусу. Серед них — індекс статусної характеристики В. Уорнера. Відправною точкою його опрацювання стали висновки видатного американського соціолога Уільяма Уорнера, сформульовані ним у фундаментальній праці «Соціальний клас в Америці: посібник з процедури вимірювання соціального статусу» (1957 р.). У ній всесвітньо відомий науковець запропонував типологізацію соціальних класів: вищий-вищий, нижчий вищий, вищий середній, нижчий середній, вищий нижчий, нижчий-нижчий. Невичерпний дослідницький потенціал методу Уорнера обумовлюється тим, що він враховує вагу кожного компонента, а не лише певні характеристики соціального статусу, тобто є синтетичним за своєю суттю. Внаслідок цієї його особливості він відкриває широкі можливості застосування.

Українська соціологиня Є. Ковальска адаптувала індекс соціальної характеристики У. Уорнера до умов сучасного емпіричного дослідження в Україні на прикладі м. Києва. Також нею була запропонована концептуальна схема вимірювання соціального статусу з огляду на український контекст. Запропонований підхід дозволяє стратифікувати соціальну структуру сучасної України з високим рівнем вірогідності, уникаючи необ’єктивних оціночних суджень.

Запропоновані фактори та рівні можна використовувати для подальшого вивчення соціального статусу як на загальнонаціональному, так і на локальному рівнях, що сприятиме якісному приросценню знань про соціальну динаміку України у пострадянську добу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбачик А. П. Факторіальний дизайн опитування при вивченні сприйняття справедливості розподілу державної підтримки серед соціально відторгнутих груп: результати пілотного дослідження / А. П. Горбачик, І. І. Локтєва // Український соціум. — 2015. — 3(54). —С. 7-19. URL: https://doi.org/10.15407/socium2015.03.007

2. Ковальська Єлєна. Адаптація Індексу статусної характеристики Ворнера / Єлєна Ковальська // Соціологія: Теорія, методи, маркетинг. — 2019. — №3. — С.124-141. DOI: https://doi.org/10.15407/sociology2019.03.124

3. Ковальська Є. Використання методу експертного опитування у процедурі адаптації індексу статусної характеристики Уорнера / Єлєна Ковальська // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Соціологія. — 2018. — Том I. — С.50—54. URL: http://visnyk.soc.univ.kiev.ua/index.php/soc/article/view/160/129

4. Ковальська Є. Методологічні засади індексу статусної характеристики Уорнера / Єлєна Ковальська // Український соціум. — 2017. — 3(62). — С. 68—76 URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/68-76__no-3__vol-62__2017__UKR.pdf

5. Нікітіна Т. Теоретична та емпірична інтерпретація і операціоналізація поняття валідність / Тетяна Нікітіна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – №2. – С.113-129.

6. Сидоров М.В.-С. Практична реалізація факторіального дизайну засобами R / Микола Володимир—Станіславович Сидоров // Соціологічні студії, науково-практичний журнал. — Луцьк. — No.2(7). — 2015. — С.58-66. URL: https://www.academia.edu/28814560/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%

D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%83_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8_R

7. Сидоров М.В.-С. Використання limesurvey для онлайн реалізації факторіального дизайну в опитуванні / Микола В.—С. Сидоров, О.С Середа., О.М.Мраморнова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. — К.: Логос, 2015. — Вип. 4(29). — С.134—141. URL: https://www.academia.edu/28814238/%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_LimeSurvey_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%BE%D0%BD%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%83_%D0%B2_%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96

8. Сидоров Микола. Використання факторіального дизайну для вивчення значущості факторів вибору студентами робочого місця / Микола Сидоров // Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies ISSN 2409-952X. — 2015(b). — 1 (3). — p.83-96.

9. Auspurg K. First Equals Most Important? Order Effects in Vignette-Based Measurement. ISER Working Paper 2012-01 / Katrin Auspurg, Annette Jäckle // University of Essex: Institute for Social and Economic Research, 2012. — 44 p. URL:

https://www.iser.essex.ac.uk/research/publications/working-papers/iser/2012-01.pdf

10. Auspurg Katrin, Hinz Thomas. Factorial Survey Experiment / Katrin Auspurg, Thomas Hinz // Sage, Series: Quantitative Applications in the Social Survey. — 2015. — vol.175, p.143.

11. Newman, Joseph W. On Knowing the Consumer / Joseph W. Newman. — New York: John Wiley and Sons, 1966. — VIII, 247 s.: graph. Darst.

12. Pfautz H. A Critical Evaluation of Warner's Work in Community / Harold W. Pfautz, Otis Dudley Duncan // *American Sociologi- cal Review*. — 1950. — Vol. 15. No. 2 (Apr.). — pp. 205–215. URL: https://www.jstor.org/stable/2086784?origin=crossref

13. Teddlie, C., & Tashakkori, A. Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences / Charles Teddlie, Abbas Tashakkori. — Los Angeles: SAGE, 2009. — 387 p.

14. Warner, W. L. *Social class in America: A manual of procedure for the measurement of social status /* W. Lloyd Warner, Marchia Meeker, Kenneth Eells. — Chicago: Science Research Associates, 1949. — XIII, 274 p.

15. Weber, M. *Essays in sociology / Max Weber*. (pp.180–195). — New York: Oxford University, 1946. — p.180—195. URL: https://people.duke.edu/~jmoody77/TheoryNotes/Weber_CSP.htm